

Obrat Polska doleva

Sociologická a politická analýza

EDMUND WNUK-LIPIŃSKI*

Instytut studiów politycznych PAN, Warszawa

The Left Turn in Poland

A Sociological and Political Analysis

Abstract: The paper consists of a sociological and political analysis of the last parliamentary elections in Poland, won by the two post-communist parties that now constitute the present Polish government. Two theses are presented and developed, both of which relate to the main reasons for the political shift resulting from the elections: (1) everyday hardships brought about by the implementation of economic reform; (2) fundamental political errors made by the post-solidarity political elite. The left turn in Poland, though clearly visible, is nevertheless politically over-represented in the legislative and executive power of present-day Poland. The paper explores the social, political and economic causes of this paradoxical outcome.

Sociologický časopis, 1994, Vol. 30 (No. 4: 413-431)

Úvodem

Pro mnohé byl výsledek posledních voleb v Polsku velkým překvapením. Mezi překvapenými nebyli jen političtí vůdcové několika poražených pravicových stran, ale také zahraniční pozorovatelé polských poměrů. Ale ne všichni analytici politického života v Polsku byli překvapeni: mnoho analýz předložených již před volbami ukazovalo vysokou pravděpodobnost porážky pravicových stran; výzkumy veřejného mínění informovaly, že se v polské společnosti udál závažný posun v politických preferencích a že strany politicky zakořeněné v politickém systému Polské lidové republiky (Aliance demokratické levice, dále jako SLD a Polská rolnická strana, dále jako PSL) jsou v čele popularity.

Tato studie se zabývá některými ze základních problémů současné politické situace v Polsku, její současnou dynamikou i možnými důsledky pro mezinárodní politický vývoj.

Struktura je následující: začíná přehledem situace v Polsku před volbami ve třech hlavních sférách veřejného života: ekonomické, politické a sociální. Pokračuje analýzou výsledků voleb v září 1993 (politický profil stran kandidujících do parlamentu, charakteristika vítězů a poražených), porovnáním s výsledky voleb 1991 a stručným pohledem do řad voličů (sociální a demografické profily).

Analýza končí stručnými komentáři k roli katolické církve v obojích volbách; k ekonomickým, politickým a sociálním důsledkům posledních voleb a úvahami o možných mezinárodních důsledcích posledních voleb v Polsku se zvláštním zřetelem k regionu střední a východní Evropy.

*) Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Prof. Edmund Wnuk-Lipiński, Instytut studiów politycznych Polskiej akademii nauk, ul. Polna 18/20, 00-625 Warszawa, Polska.

Situace před volbami

Situaci před volbami lze popsat ve třech dimenzích: ekonomické, politické a sociální. Klíčová otázka by mohla znít následovně: jaké jevy v každé z těchto tří sfér přispěly ke sledovanému posunu volebních preferencí?

Na první pohled se volební chování velké části voličstva zdá trochu nekonzistentní; polská ekonomika se konečně vydala na cestu růstu, premiérka Hanna Suchocká patřila mezi nejpobulárnější politiky doby, vytrvalý růst míry nezaměstnanosti byl zastaven a obtížná jednání s odborovými svazy (zvláště s odborovým svazem Solidarity) vyústila v „Pakt o podnikcích“, který byl modeu vivendi mezi očekáváními zaměstnanců státem vlastněných podniků a vládními projekty masové privatizace v Polsku. Obě strany (vládní i odborová) tvrdily, že Pakt je jejich velkým vítězstvím, reguloval procedury kolektivního vyjednávání a spory a konflikty, jimž se nedalo vyhnout, zasadil do rámce legálních procedur, byl příslibem sociálního smíru pro nadcházející bolestnou fázi zavádění programu masové privatizace.

Přesto to byla parlamentní frakce odborového svazu Solidarity, která předložila návrh na hlasování o důvěře vládě Hanny Suchocké, jež byla složena ze stran vzešlých ze Solidarity. Návrh byl ochotně podporován radikálními pravicovými stranami, které měly své kořeny v Solidaritě i levicovými postkomunistickými politickými skupinami. Vládnoucí koalice ztratila většinu, vláda Suchocké se zhroutila a prezident rozpustil parlament a vyhlásil nové parlamentní volby.

Pro porozumění této politické dynamice musíme analyzovat některé klíčové procesy v ekonomice a v životě politickém stejně jako v sociálním.

Ekonomická sféra

V ekonomické sféře můžeme rozlišit přibližně dvě kategorie trendů, které by měly být brány v úvahu, když se diskutuje o politických důsledcích ekonomické změny: trendy politicky příznivé pro ty, kdo jsou u moci, a trendy politicky nepříznivé. Před tím, než se dostaneme k detailní analýze, jedna poznámka: v politickém procesu nemusí makroekonomické trendy, které jsou zřetelně pozitivní, nutně vyvolat okamžitou politickou podporu. Ta přichází až po určitém čase, který je nezbytný k tomu, aby se tyto pozitivní makroekonomické trendy projevíly na mikroekonomické úrovni, tj. v rozpočtech domácností. Ze stejných důvodů ani zřetelně negativní makroekonomické ukazatele nemusí nutně vyvolat okamžité zvýšení podpory politické opozice. Bohužel se ukazuje, že pozitivní makroekonomické trendy se přeměňují v politické postoje pomaleji než negativní makroekonomické trendy.

Převládající trendy v ekonomice jsou základními faktory utvářející volební chování obyvatelstva, ale rozhodně nejsou jedinými důležitými faktory. O těchto dalších faktorech budeme diskutovat později.

Nejdříve soustředíme pozornost na pozitivní trendy v polské ekonomice. Tři indikátory ukazují, že za poslední čtyři roky se míra inflace snižovala, produktivita práce v průmyslu se trvale zvyšovala a po počátečním hlubokém snížení začal hrubý národní produkt opět růst. Jak ukazuje tabulka 1, již v roce 1989 byla roční míra inflace velmi vysoká a v roce 1990 – z důvodu prvního stadia zavádění Balcerowiczova programu – byla ještě vyšší. Ale již v roce 1991 se dostala inflace pod kontrolu a od té doby se postupně snižuje.

Tabulka 1. Roční inflace v Polsku (v %)

Rok	Procento roční inflace
1989	251
1990	586
1991	70
1992	43
1993	38 (odhad)

Pramen: *Rzeczpospolita*, č. 243, 16-17. října 1993.

Podle Centrálního plánovacího úřadu produktivita práce v průmyslu v prvních devíti měsících 1993 vzrostla o 10,7 % [Kowalik 1993]. Hrubý národní produkt začal po hlubokém počátečním snížení na konci roku 1992 růst a podle Centrálního plánovacího úřadu v roce 1993 roční růst překročí 4 %; přičemž růst průmyslové výroby bude dokonce vyšší (7 %), což řadí polský průmysl mezi nejrychleji rostoucí průmysly v Evropě.

Také privatizace již velmi pokročila. Tento proces se dotýkal téměř 40 % všech státních průmyslových podniků. Nyní soukromý sektor v Polsku vytváří okolo 50 % hrubého národního produktu a poskytuje celkově 60 % pracovních míst. Příspěvek soukromého sektoru v různých odvětvích ekonomiky je bohužel velmi nerovnoměrný: od takřka 100 % v obchodě a zemědělství až téměř k nule v hornictví a těžkém průmyslu [*Polska 1989-1993. Reforma gospodarcza* 1993].

Makroekonomické změny se zdají být tak pokročilé, že někteří uznávaní analytici docházejí k tvrzení, že polská ekonomika překročila bod, odkud není návratu. Ekonomika je do velké míry depolitizována, interní dynamika polského ekonomického života byla probuzena, a proto by politické turbulence neměly vážně poškodit pokračování ekonomické transformace [Ziółkowski 1993].

Současně je ale zřejmé, že míra nezaměstnanosti se stabilizovala kolem 15 %, a to je jedna z nejvyšších hladin nezaměstnanosti ve střední Evropě. Dále, úroveň spotřeby, která je podle mnoha specialistů nejcitlivějším indikátorem kategorie známé jako „sociální cena transformace“ [viz Przeworski 1991], se od roku 1989 do roku 1992 v průměru neustále snižovala. Nejdrastičtější pokles byl zaznamenán v letech 1989 a 1990. Pro znázornění tohoto jevu vezmeme jako indikátor dynamiku reálného příjmu domácností: v roce 1990 se reálný příjem populace snížil na 85,3 % reálného příjmu roku 1989 a v roce 1991 tvořily příjmy 105,9 % příjmu předchozího roku, ale byly pořád nižší než před zavedením tržních reforem [*Statistical Yearbook* 1992: 183]. V poslední době bylo sice průměrné snížení spotřeby celkově zastaveno, ale za touto obecně pozitivní tendencí probíhá proces růstu nerovností v životní úrovni v různých vrstvách polské společnosti. Toto samozřejmě způsobuje vzrůstající nespokojenost se současnou životní úrovní a ve svém důsledku vytváří široce rozšířený fenomén známý jako relativní deprivace. Ilustrace tohoto jevu je znázorněna v tabulce 2.

Tabulka 2. Relativní deprivace v Polsku v letech 1989-1991

Rok	Indikátory	Procento osob z domácností			
		zaměstnanců mimo zemědělství	smíšených: v zemědělství a mimo ně	soukromých rolníků	důchodců
1989	Nízké příjmy ^a	13,7	12,3	22,3	26,4
	Negativní hodnocení ^b	15,6	10,4	11,5	32,0
1990	Nízké příjmy ^a	33,2	28,3	41,8	32,2
	Negativní hodnocení ^b	20,0	14,5	17,1	33,4
1991	Nízké příjmy ^a	32,2	33,7	50,9	26,0
	Negativní hodnocení ^b	29,5	21,2	25,3	40,0

^a) Nízké příjmy jsou definovány podle úrovně sociálního minima vypracovaného Institutem práce a sociálních věcí ve Varšavě; „nízké příjmy“ jsou příjmy pod hranicí minima sestaveného pro daný rok.

^b) Procento osob z dané kategorie domácností, hodnotících svou životní úroveň jako „spíše chudou“ nebo „velmi chudou“.

Pramen: Tabulky 2.20 a 2.21 in [*Warunki życia ludności w 1991 r.* 1992: 38]

Jak můžeme vidět z této tabulky, korelace mezi reálnou ekonomickou situací dané domácnosti a percepcí členů této domácnosti je rozdílná v různých sociálních stratech. Ačkoli obecně domácnosti nacházející se pod úrovní sociálního minima se kloní k hodnocení své životní úrovně jako „chudý“ nebo „velmi chudý“, stupeň „nařikání“ je v různých sociálních kategoriích rozdílný: nejvyšší je mezi penzisty a nejnižší mezi samostatně hospodařícími farmáři.

Sociální sféra

Obecná teze této kapitoly může být formulována následovně: v polské společnosti je obecný posun od vnímání a hodnocení systémové transformace z hlediska hodnot (tzn. že něco je hodnoceno jako „správné“) k vnímání a hodnocení z hlediska zájmů (něco je hodnoceno jako „výhodnější pro mě a pro lidi jako já“).

Počáteční všeobecná podpora programu radikální ekonomické změny byla založena na široce rozšířeném přesvědčení, že polská ekonomika musí být transformována, aby byly překonány nechvalně známé nedostatky řízené ekonomiky. Alternativa trhu – v sociálním vědomí – byla v tom čase vnímána jako „správná“, ačkoli jen málokdo věděl, jaké budou dopady nových ekonomických pravidel na životní úroveň obyvatelstva. Musíme dodat, že zároveň s radikální reformou probíhal proces zavádění demokratického systému. To znamená, že radikální ekonomické změny musely být zaváděny v souladu se společenskou podporou (narozdíl od zkušeností ekonomicky se obnovujících zemí Dálného východu: Jižní Korea, Hong Kong, Taiwan atd., které uspěly v ne zcela demokratických systémech).

Dokud se ekonomická transformace v Polsku posuzovala z hlediska hodnot, program změn se těšil podpoře většiny. Zavádění tohoto programu ovšem brzy vytvořilo hrozbu nejen pro životní úroveň mnoha domácností, ale také ohrozilo životní zájmy těch částí polské společnosti, které byly sociální základnou protestu proti komunistickému režimu (zejména kvalifikovaní dělníci státních průmyslových podniků).

Koncept skupinových zájmů je v sociologii velmi dobře znám a jeho aplikace k možnému vysvětlení dynamiky současného politického života v Polsku se zdá být základní.

Jakýkoli skupinový zájem je definován uvnitř určitého rámce příslušnosti; rámec může mít institucionální nebo strukturální charakter. Jestliže je skupinový zájem definován v institucionálním rámci, potom je vztažen ke skupině, která se objeví z důvodu existence dané instituce (například průmyslový podnik). Jestliže je zájem strukturálního charakteru, potom je definice skupinového zájmu třídního charakteru.

V podmínkách radikální systémové změny se tento jednoduchý náčrt komplikuje. Některé skupinové zájmy mohou být definovány podle starého systému (jeho institucí a sociální struktury) nebo podle nového systému (s jeho institucemi a vynořující se novou sociální strukturou). V prvním případě definice skupinového zájmu vytváří přirozenou sociální základnu pro zachování starého systému (nebo jeho částí) a v druhém případě vytváří podporu pro změny směřující k systému novému.

Starý systém, a zvláště centrálně řízená ekonomika, vytváří příznačnou etatistickou sociální strukturu, dobře popsanou v mnoha sociologických pracích. Proces formování skupiny nastával většinou v prostředí socialistických podniků fungujících v rámci centrálního plánování, nikoli podle tržních principů. Síť skupinových zájmů vytvořených tímto procesem se odvíjela od ekonomických institucí zvláště socialistických podniků. Masové odmítnutí starého systému bylo možné, protože tyto zájmy byly po určitý čas vyloučeny v zájmu lepší budoucnosti (efektivnější ekonomika a více svobody patřily mezi nejdůležitější sliby).

V rozhodující počáteční fázi transformace jsou skupinové zájmy hlásící se k tržní ekonomice slabé a jsou ovládány zájmy formovanými centrálně řízenou ekonomikou. Takže v určitém smyslu, když se podpora transformace založená na hodnotách, jež vedly k odmítnutí předchozího systému, vyčerpá, sama další transformace ztrácí sociální základnu a těžko může pokračovat v logice demokratických principů. Jednou ze základních součástí skupinového zájmu je přirozeně vnímání životní úrovně, ale jsou zde rovněž další součásti (například sociální zabezpečení skupiny, pozice ve statusové hierarchii atd.). Zvláštní součásti definice skupinového zájmu se mohou měnit podle současných sociálních ohrožení, jímž je daná skupina vystavena. Poslední mezinárodní komparativní výzkum provedený v 12 zemích podává určité informace o současných obavách polské společnosti (viz tabulka 3 – ilustračně uvádí pět zemí).

Tabulka 3. Sociální ohrožení vnímaná respondenty
(z mezinárodního komparativního výzkumu výzkumu)

	Polsko		Maďarsko		Německo		Itálie		Španělsko	
	%	pořadí	%	pořadí	%	pořadí	%	pořadí	%	pořadí
Násilí	56	1	56	4	63	3	20	5	47	3
Inflace, ceny	55	2	79	1	49	9	15	6	30	10
Životní úroveň	52	3	79	1	35	11	9	13	27	13
Ztráta zaměstnání	41	4	71	3	60	6	57	1	63	1
Sociální zabezpečení	32	5	42	7	59	7	13	7	29	12
Škody na životním prostředí	31	6	54	6	67	1	10	12	30	10
Světový hladomor	31	6	41	9	56	8	13	7	43	4
AIDS	27	8	25	13	30	13	22	4	40	6
Korupce	27	8	39	10	36	10	13	7	34	9
Válka	26	10	55	5	64	2	32	3	36	7
Sociální nerovnosti	25	11	42	7	61	4	11	11	35	8
Drogy	19	12	30	12	32	12	39	2	55	2
Rasismus	13	13	37	11	61	4	13	9	41	5
Nic z předchozího	1	14	3	14	0	14	1	14	1	14

Pramen: [Kuczyński 1993]

V Polsku byl výše uvedený výzkum prováděn právě týden před posledními volbami a zahrnoval celonárodní výběr občanů starších osmnácti let. Proto se zdá, že tento výzkum je silným indikátorem odhadovaných ohrožení vnímaných domácnostmi; ohrožení, která měla nepochybně dopad na politickou volbu v parlamentních volbách.

Z ohrožení, která jsou nejvíce rozšířena v polské společnosti, jsou největší obavy z násilí (56 %), inflace (55 %), dalšího snížení životní úrovně (52 %) a nezaměstnanosti (41 %). V Maďarsku jsou podobné obavy rozšířeny ještě více: další snížení životní úrovně (79 %), inflace (79 %), nezaměstnanost (71 %), násilí (56 %). Ale jestliže srovnáme tyto dvě společnosti s některými západními, můžeme usoudit, že ohrožení pociťovaná postkomunistickými společnostmi, které vstupují do tržní ekonomiky a demokratického systému, nejsou neobvyklá; naopak – zdají se být spíše typickým rysem sociálního řádu, jaký je na Západě. Co je podstatně rozdílné je kulturní kontext. Pro postkomunistické společnosti jsou tato ohrožení novou, bolestnou zkušeností. Pro mnoho lidí (zvláště s nižším vzděláním a – následně – i nižšími šancemi na trhu práce) představují nesnesitelné břemeno, které vytváří tužby vzdát se svobody, aby znovu získali pocit bezpečí a redukovali nejistoty zítřka, které jsou imanentní součástí svobody.

„Sociální geografie“ počáteční podpory Solidarity a politických a ekonomických reforem v Polsku neodpovídala „sociální geografii“ vítězů a poražených v procesu zavádění těchto reforem. Mnozí z těch, kdo byli zpočátku proti reformám, skončili nakonec mezi vítězi a většina těch, kteří podporovali program radikálních reforem, se brzy ocitli mezi poraženými (zvláště v ekonomickém smyslu slova). Právě tento fenomén vytvořil široce rozšířený pocit relativní deprivace mezi těmi, kteří se cítili ohroženi zaváděním tržních pravidel a výsledně zapříčinil dva jevy důležité pro dynamiku politického života:

- 1) rychlou erozi všeobecně rozšířené důvěry v lepší budoucnost; důvěry připisované radikálním reformám a politickým elitám, které budovaly svůj politický profil právě na zavádění reform.
- 2) zkrácení perspektivy (místo definování skupinového zájmu z hlediska dlouhodobého užitku celé společnosti nebo určité skupiny, více převládlo všeobecné přehodnocení zájmů ve prospěch krátkodobého užitku: *hic et nunc*); tento proces byl urychlen tím, že tržní ekonomika začala ohrožovat nejen zájmy určitých skupin, ale jejich samotnou existenci. V kategorii zájmů definovaných z hlediska institucionálního byl problém v zaměstnancích socialistických podniků (zvláště v oblasti těžby uhlí a těžkého průmyslu), které byly vytvořeny podle logiky centrálně řízené ekonomiky a jen stěží se mohly vyrovnat s volným trhem. V kategorii zájmů definovaných z hlediska strukturálního to byl problém individuálních farmářů, kteří brzy poznali, že mohou vcelku lehce pokračovat v kontextu oficiální ekonomiky nedostatku a rozšířené „šedé ekonomiky“, ale jen těžko se mohou vyrovnat s volným trhem, omezenou poptávkou po potravinách a mezinárodní konkurencí nabídky potravin.

Politická sféra

Poslední čtyři roky dominoval v politické oblasti rozpor, který můžeme označit následovně: *politika elit versus reprezentace skupinových zájmů*. Politická elita vzešlá ze Solidarity, která v posledních čtyřech letech dominovala ve veřejném životě, byla zapojena do boje o moc a současně se stala zajatcem určitého mýtu: totiž, že jsou na jedné straně emanací celé společnosti a na straně druhé, že se těší neomezené podpoře veřejnosti pro transformaci společenského systému. Tento mýtus mohl být pravdivým v roce 1989 (po vítězství ve volbách). Bohužel tato zdánlivě neomezená podpora se rychle vyčerpala a počátky tohoto procesu, v podstatě nepovšimnuty a později ignorovány elitami Solidarity, můžeme umístit do období, kdy zavádění pravidel liberálního trhu ohrozilo životní zájmy velké části společnosti.

Od tohoto momentu se politické elity musely střetávat s jistým paradoxem: buď získávat lidovou podporu, nebo pokračovat dále v hluboké transformaci společnosti. Získat lidovou podporu znamená uspokojit zájmy ohrožených tržní ekonomikou, tj. zájmy formované centrálně řízenou ekonomikou. Následně to znamená ohrožení dalšího vývoje směrem k tržní ekonomice. Na druhou stranu další pokračování tržních reform, nevyhnutelně bolestivé pro většinu populace, ale nejvíce pro zaměstnance státního sektoru, oslabuje politickou podporu. Přijetí první části rozporu by vedlo ke zpomalení či dokonce k zastavení reformy a přijetí druhé části by přineslo odcizení politických elit, což vytváří prostor pro populistické „objevy“ typu Tymińskiego či Leppera nebo hledání politické alternativy v postkomunistických politických stranách.

Jiný rozpor v politické oblasti můžeme definovat jako *mobilizaci prostřednictvím protestu versus nedostatek společného nepřitele*.

Více než desetiletí Solidarita úspěšně aktivizovala obyvatelstvo k protestu proti komunistickému režimu. Pro mnoho lidí to byla jediná zkušenost s účastí na veřejném životě a pro mnohé místní vůdce Solidarity se stala důvěrně známým nástrojem pro udržení dynamiky hnutí v osmdesátých letech, zvláště pokud byl nepřítel jasně definován (komunisté, místní a centrální moc, nebo prostě zobecněné „oni“ versus „my“). A bylo to celkem přirozené, neboť jak to vyjádřil J. Pakulski – masová hnutí „jsou spíše *proti*, nežli *pro*.“ [Pakulski 1988: 251].

Po kolapsu komunistického systému zmizela integrující síla – společný nepřítel – a dynamika hnutí Solidarita byla odborovými předáky zpomalena (aby se chránila počáteční fáze zavádění ekonomické reformy). To vedlo Solidaritu k paradoxu dvojí identity a shora uvedeným rozporům. Čím více Solidarita podporovala transformaci, tím více byla sporná její odborová identita a tím ztlačila rostla ztráta její popularity mezi řadovými členy a následně i ve společnosti jako celku. Výsledkem bylo, že se ochranný deštník Solidarity stal méně efektivní. Na druhou stranu, čím více se Solidarita zaplétala do ochrany existujících skupinových zájmů různých kategorií státních zaměstnanců, tím více se stávala konzervativní silou (ve smyslu obránce statu quo). Toto zase vedlo k rozporu s prvním typem identity Solidarity. Současné dilema můžeme shrnout následovně: mobilizace hnutí zapříčiní protesty proti sociální ceně transformace; demobilizace hnutí otevře dveře pro hledání postkomunistické alternativy (výsledek posledních voleb) nebo vynoření se populistického hnutí pravičácké či levičácké orientace (a nejpravděpodobnější obou), jestliže se současné politické alternativě nepodaří splnit očekávání a pravice zůstane stále rozříštěná.

Rozporu mezi socialistickou mentalitou a duchem svobodného podnikání si všimlo mnoho sociologů [viz například Kolarska-Bobińska 1992; Koralewicz a Ziółkowski 1991; Mokrzycki 1991; Sztompka 1992, Wnuk-Lipiński 1990]. Naprostá většina polské populace neměla žádnou zkušenost s každodenním fungováním tržní ekonomiky. Jen menšina již zpočátku poznala, že více svobody (zvláště v ekonomické oblasti) pravděpodobně způsobí méně rovnosti ve výsledcích, více osobního rizika a odpovědnosti za svůj vlastní život a složitější výběr. Pro mnohé to bylo spíše nepříjemné zjištění, které vyvolalo nostalgické vzpomínky na „staré dobré časy“. Tato socialistická mentalita se zdá být velmi dobře zakořeněná v primárních skupinách; zvláště pak ve většině domácností, které se potýkají s ekonomickými těžkostmi a nejsou schopny přijmout novou strategii získávání prostředků na živobytí; strategii více kompatibilní s tržními pravidly.

Na druhou stranu kategorie těch, kteří byli schopni rychlé adaptace na nová pravidla života, je příliš malá na to, aby vytvořila přesvědčivý obraz životního úspěchu. Navíc někteří z nových podnikatelů zbohatli během transformačního období díky mezerám v zákonech nebo přímo prostým porušením zákona. Následkem toho se probudilo podezření, že všechna nová zbohatnutí jsou založena na „špinavostech“. Proto se dynamický podnikatel nebo odborník nestal široce akceptovaným vzorem úspěchu – jinými slovy – atraktivní alternativou pro socialistickou morálku.

Toto jsou sociální souvislosti posunu v politických názorech polské populace; posun prezentovaný mnoha sociology, ale ignorovaný většinou politiků.

Od prezidentské kampaně (listopad-prosinec 1990) vycházela najevo vzrůstající fragmentace politické scény. Tábor Solidarity se rozdělil. Různé politické skupiny vzniklé ze Solidarity zahájily mezi sebou boje o lepší pozici v nadcházejících volbách do parlamentu. Toto byla pravděpodobně přirozená a nevyhnutelná fáze formování systému stran v situaci, kdy svržení komunistického režimu bylo organizováno širokým sociálním hnutím (Solidarita), které spojoval společný nepřítel. Nicméně v tomto stadiu byly elity Solidarity zaměstnány interním politickým bojem, který oslabil každého z nich, zatímco postkomunistické síly procházely opačným vývojem: v lednu 1991 vytvořily SLD (polská zkratka pro Alianci demokratické levice) a úspěšně konsolidovaly sociální základnu ohroženou politikou dekomunizace prosazovanou radikální pravíci, která byla v té době u moci (vláda J. Olszewského, prosinec 1991-červen 1992).

Prozatím se rozpadem tábora Solidarity vytvořily následující strany (v chronologickém pořádku):

1. Aliance středu (později pojmenovaná podle polské zkratky „PC“), květen 1990, vůdci: Jarosław Kaczyński, Jan Olszewski; politický profil: radikální pravice.
2. Liberálně-demokratický kongres („KLD“), červen 1990, vůdci: Jan Krzysztof Bielecki, Donald Tusk, Janusz Lewandowski; politický profil: liberalismus (do června 1990 to byla frakce Aliance středu).
3. Křesťansko-národní unie („ZChN“), červen 1990, vůdci: Jan Łopuszański, Stefan Niesiołowski, politický profil: křesťansko-národní konzervatismus.
4. Fórum demokratické pravice („FPD“), červen 1990, vůdci: Tadeusz Syryjczyk, Kazimierz Ujazdowski, Alexander Hall; politický profil: umírněně konzervativní (později se spojil s Demokratickou unií).
5. ROAD, polská zkratka pro Občanské hnutí-Demokratická akce, červenec 1990, vůdci: J. Kuroń, A. Michnik, Z. Kuratowska, B. Geremek, W. Frasyniuk, politický profil: střed-levice.
6. Zlomek Solidarity zastoupený v Parlamentu (Občanský parlamentní výbor „OKP“), výbor opustili členové ROAD, Fóra demokratické pravice a neorganizovaní členové parlamentu a zformovali novou parlamentní frakci: Demokratickou unií „UD“, leden 1991, vůdce: Bronisław Geremek, politický profil: nejasný.
7. Sociálně-demokratické hnutí „RDS“, duben 1991, frakce ROAD, vůdce: Zbigniew Bujak, politický profil: levice.
8. Lidová aliance „PL“, duben 1991, vůdce: Gabriel Janowski, politický profil: konzervativně-agrární.
9. Demokratická unie „UD“, květen 1991, vůdci: Tadeusz Mazowiecki, Jacek Kuroń, Władysław Frasyniuk, Aleksander Hall; fúze ROAD, Fóra demokratické pravice a Mazowieckého skupiny, politický profil: centristický s umírněným levým a umírněným pravým křídlem.
10. Lidová křesťanská strana „SLCh“, květen 1992, vůdci: Józef Ślisz, politický profil: umírněný pravicově agrární.
11. Konzervativní strana „PK“ – část dřívějšího pravého křídla Demokratické unie, prosinec 1992, vůdce: Aleksander Hall, politický profil: umírněný konzervativní.
12. Koalice pro republiku „KdR“, vůdce: Jan Olszewski, politický profil: radikální pravice, ekonomický program – nejasný.
13. Odbory Solidarita, později odbory „UP“, vůdce: Ryszard Bugaj, politický profil: sociální demokracie.
14. BBWR, polská zkratka pro Nestranický blok podpory reform, vůdce: Andrzej Olechowski, podporován prezidentem Lechem Walesou, politický profil: nejasný s některými liberálními, ale také populistickými prvky.

Na politické scéně operují jako politická strana také odbory Solidarita a spolu s nimi mnoho jiných stran. Mezi těmi nejvlivnějšími, bez ohledu na čtyřletou politickou izolaci, je již zmíněná Aliance demokratické levice „SLD“, sestávající převážně ze Sociální demokracie Polské republiky „SDRP“, která je transformovanou formou Polské sjednocené dělnické strany (předseda: Aleksander Kwaśniewski) a velmi silné fúze

odborů OPZZ, které se zformovaly po vyhlášení stanného práva na počátku osmdesátých let.

Jinou stranou, která má kořeny v komunistickém politickém systému, je Polská rolnická strana PSL. Tato strana má shodný název s jinou rolnickou stranou, která vznikla v období po rozštěpení Solidarity, ale která se transformovala ve Sjednocenou rolnickou stranu a byla donedávna spojena s komunistickou stranou.

Aby byl náš obrázek hlavních politických aktérů polského veřejného života kompletní, je třeba též zmínit Konfederaci nezávislého Polska KPN, která se ustavila v roce 1979 jako militantní antikomunistická formace s ekonomickým programem s populistickými prvky (předseda Leszek Moczulski); Unii reálné politiky UPR, radikální liberální stranu s předsedou Januszem Korwin-Mikkem; Sebeobranu, radikální populistickou a nacionalistickou formaci s předsedou Andrzejem Lepperem; Stranu X, radikální směs libertariánských a populistických prvků (předseda Stanislaw Tyminski), Polskou stranu milovníků piva PPPP a jiné.

Fragmentace polské politické scény se stala skutečností. Politici byli příliš zaměstnaní spory uvnitř politického uspořádání a opomněli splnit dvě základní, vzájemně spjaté funkce vůdcovství v demokratickém řádu:

1. dát kolektivní smysl zaváděnému politickému a ekonomickému programu,
2. získat lidovou podporu.

Politické síly, které přišly po Solidaritě, se vzdaly těchto úkolů a nepochybně tak přispěly k výsledkům voleb 19. září 1993.

Volby – Co se stalo 19. září 1993?

Dříve, než budeme uvažovat o výsledcích voleb, popíšeme běh politických událostí, které způsobily rozpuštění parlamentu (v polovině volebního období) a vypsání nových voleb.

V červnu 1993 předložila Solidarity návrh na vyslovení nedůvěry vládě premiérky H. Suchocké. Tato iniciativa byla podpořena postkomunistickými silami, radikálním křídlem bývalé Solidarity a stranami, které nebyly s bývalou Solidaritou spjaté. Obě konfliktní strany – koalice i opozice byly sice v tu dobu vysoce mobilizovány, ale podle předpokladů mohl být tento návrh zamítnut vládní koalicí, která v tu dobu měla v Sejmu slabou většinu. Jeden z členů vládní koalice však hlasoval proti vládě – B. Boba z ZChN, a jiní poslanci – také z ZChN přišli do sněmovny pozdě. Návrh byl přijat většinou jednoho hlasu a vláda premiérky H. Suchocké padla. Sejm ve svém tehdejší složení však nebyl schopen sestavit alternativní vládu. V důsledku toho prezident Walesa parlament rozpustil a na 19. září 1993 vyhlásil nové volby. Byl přijat nový volební zákon s 5 % volebním prahem pro strany a 8 % pro koalice (tyto limity nebyly uplatňovány pro strany etnických minorit).

Tabulka 4. Konečné rozdělení křesel v dolní sněmovně

Strana	% platných hlasů	Počet křesel v dolní sněmovně	
		%	počet
SLD	20,41	37,20	171
PSL	15,40	28,70	132
UD	10,59	16,10	74
UP	7,28	8,90	41
KPN	5,77	4,80	22
BBWR	5,41	3,50	16
Německá menšina	0,70	0,80	4
Ostatní	34,44	0,00	0
Celkem	100,00	100,00	460

Pramen: Státní volební výbor

Jak je patrné z tabulky 4, více jak jedna třetina všech platných hlasů nevedla k obsazení ani jednoho křesla v dolní sněmovně.

V senátu obsadily většinu křesel SLD – 37 křesel a PSL – 36 křesel, které se také staly nejmocnějšími stranami v dolní sněmovně. Odbory Solidarity získaly 9 křesel, UD – 4, UP – 2, nezávislí kandidáti – 4, po jednom křesle získaly PC, ZChN, PL, Solidarita samostatných sedláků, Německá menšina a KLD.

Bylo jasné, že výsledky voleb budou vysoce příznivé pro dvě strany, které mají své kořeny v minulém komunistickém systému. Tyto strany získaly bezpečnou většinu v Sejmu i Senátu, a to většinu dokonce tak velkou, že koalice vítězných stran může přijmout i novou ústavu. Strany pravé části politického spektra zakusily těžkou porážku.

Vítězové a poražení

Tabulka 5 přináší komparaci podpory jednotlivým politickým stranám v parlamentních volbách v roce 1991 a v roce 1993 a informuje o počtu voličů, kteří hlasovali pro jednotlivé strany v obou parlamentních volbách.

Tabulka 5. Výsledky parlamentních voleb v roce 1991 a 1993 v Polsku

Strana	Hlasy (v mil.)		1991/1993 Platné hlasy (v %)		Křesla (v %)	
	1991	1993	(v %)	1991	1993	1991 1993
SLD	1,345	2,815	209	11,99	20,41	13,00 37,20
PSL	1,034	2,142	207	9,22	15,40	10,90 28,70
UD	1,382	1,461 ^a	106	12,32	10,59	13,50 16,10
UP	0,231 ^b	1,005	435	2,06	7,28	0,90 8,90
KPN	0,996	0,795	80	8,88	5,77	11,10 4,80
BBWR	–	0,747	x	–	5,41	– 3,40
Německá menšina	0,132	0,097	73	1,17	0,70	1,50 0,80
	5,120	9,062	177	45,64	65,56	50,90 100,00
Solidarita	0,566	0,677	120	5,87	4,90	5,10 0
PC	0,977	0,610	61	8,71	4,42	9,60 0
KKW „O“ ^c	1,133	0,878	77	10,10	6,37	10,90 0
PL ^d	0,614	0,327	53	5,47	2,37	6,10 0
KLD	0,840	0,551	66	7,49	3,99	8,00 0
UPR	0,256	0,439	173	2,25	3,18	0,70 0
PPPP	0,367	0,014	4	2,97	0,10	3,50 0
KdR	–	0,372	x	–	2,70	– 0
Strana X	0,053	0,377	711	0,47	2,74	0,70 0
Sebeobrana	–	0,384	x	–	2,78	– 0
Jiné	1,308	0,125		11,03	0,89	4,50 0
	6,111	4,754	78	54,36	34,44	49,10 0
Celkem	11,231	13,816	123	100,00	100,00	100,00 100,00

^a) bez konzervativní frakce A. Halla, který opustil Demokratickou unii a založil Konzervativní stranu (PK).

^b) Solidarita 1991.

^c) volební koalice „Otčina“ (KKW Ojczyzna) se konstituovala z následujících stran: ZChN (která byla základem koalice; 1,008 miliónu voličů v roce 1991), Křesťansko-demokratická strana (0,125 miliónu voličů v roce 1991), Lidová křesťanská strana (SLCh, v roce 1991 v koalici s PL) a Konzervativní strana (PK, v roce 1991 byla frakcí Demokratické unie). Pro tento případ nejsou data za rok 1991 a 1993 plně srovnatelná.

^d) v roce 1991 v koalici s SLCh, data nejsou srovnatelná.

Pramen: Vlastní výpočty na základě dat ze Státní volební komise.

Z tabulky 5 je patrné, že odbory jsou expandující stranou; podařilo se jim rozšířit řady voličů více než čtyřikrát. SLD a PSL se podařilo počet voličů zdvojnásobit. Demokratická unie a odbory Solidarita získaly jen nepatrně více voličů než v roce 1991, ale Solidaritě se nepodařilo překročit 5 % práh – pro jeho překonání potřebovala ještě 14 000 dodatečných hlasů.

Strany pravého křídla ztratily mnoho ze svých dřívějších stoupenců. Některé, jako PC a KLD, ztratily až třetinu svých dřívějších voličů. Je zřejmé, že zde nastal obecný obrat směrem k levé části politického spektra, který rozhodně nelze považovat za nevýznamný.

Politická sestava dolní sněmovny, determinovaná volebním zákonem a základními politickými chybami pravice, je charakterizována nadreprezentací levice a

podreprezentací pravice, pokud porovnáváme rozložení platných hlasů. Kdyby nebyla pravice roztržštěná, neutrpěla by tak hlubokou porážku. KLD se mohla spojit s Demokratickou unií, PL se mohla spojit s KKW „Ojczyzna“ a KdR se neměla oddělit od PC. Za těchto podmínek mohly být nyní tyto strany zastoupeny v dolní sněmovně. Mezi KLD a Demokratickou unií, PC a KdR a KKW „Ojczyzna“ a PL není dodnes významný politický rozdíl. Parlament by sice byl více fragmentován, ale opozice proti SLD a PSL by byla silnější. Političtí vůdci některých pravicových stran ignorovali zavedení nového volebního zákona a museli za to zaplatit.

Volby odhalily ještě další skutečnost: ani populisté („Sebeobrana“ a Strana X), ani nacionalistické skupiny nebyly v té době schopny zmobilizovat dostatečnou podporu.

Sociální báze vybraných politických stran

Rozložení podpory (zvláště stranám zastoupeným v dolní sněmovně) v různých sociálních kategoriích ukazuje zajímavé výsledky. Volební výzkum INFAS/OBOP, provedený v den voleb na náhodném vzorku jednoho tisíce voličů, poskytuje zcela spolehlivé odhady. Sada tabulek (6 až 9), které následují, ilustrují sociální rozdíly mezi voliči. Každá tabulka si zasluhuje alespoň krátký komentář.

Tabulka 6 informuje o voličích vybraných politických stran podle věku voličů.

Tabulka 6. Struktura voličů podle věku (v %)

Vybrané strany	Věkové skupiny			
	18-25	26-35	36-60	nad 60
SLD	16	16	23	17
PSL	11	13	13	17
UD	14	13	11	16
UP	7	8	8	4
KPN	7	7	6	4
BBWR	5	5	5	6
KKW „O“	4	4	5	11
KLD	8	6	4	2
Solidarita	4	5	6	6

Pramen: Výzkum fy INFAS v den voleb (19. 9. 1993)

SLD je podporována především lidmi středního věku, zatímco PSL má silnější podporu starších voličů (to je způsobeno specifickou věkovou strukturou polského rolnictva). Voliči Demokratické unie jsou více zastoupeni v různých věkových skupinách. Poměr stoupenců ve střední věkové skupině je u UD nižší (36-60 let), zatímco u SLD vyšší.

Mezi stranami, kterým se nepodařilo překročit volebního práh, je patrné, že KKW „Ojczyzna“ našla své stoupence především mezi staršími lidmi, zatímco KLD apelovala na mladší voliče.

Tabulka 7. Struktura voličů podle vzdělání (v %)

Vybrané strany	Stupeň vzdělání		
	univerzitní	střední	základní
SLD	23	20	13
PSL	5	12	25
UD	24	12	7
UP	10	7	4
KPN	2	7	5
BBWR	4	6	5
KKW „O“	6	5	9
KLD	8	4	2
Solidarita	3	6	6

Pramen: Výzkum fy INFAS v den voleb (19. 9. 1993)

Rozložení voličů podle úrovně dosaženého vzdělání je prezentováno v tabulce 7. Tato tabulka ukazuje, že SLD, Demokratická unie, UP a KLD ztratily podporu voličů s nižším vzděláním, zatímco PSL a KKW „Ojczyzna“ se těší podpoře zejména voličů se základním vzděláním. Podpora UD je však silněji korelována s úrovní vzdělání než podpora SLD. Mnohem informativnější je statistika velikosti voličstva jednotlivých stran podle profese (tabulka 8). Se zaměstnaneckým postavením často souvisí skupinové a v některých případech i třídní zájmy, které následně vyjadřují voliči svým volebním chováním. Tabulka 8 poskytuje informace týkající se tohoto fenoménu.

Tabulka 8. Struktura voličů podle profesních skupin (v %)

Vybrané strany	Profesní skupina								
	A	B	C	D	E	F	G	H	I
SLD	22	16	15	17	8	16	19	24	23
PSL	12	16	7	8	46	19	12	9	5
UD	15	9	20	13	3	6	7	13	23
UP	5	6	8	6	2	6	7	10	10
KPN	5	4	6	7	3	7	11	5	3
BBWR	6	6	5	8	3	6	6	6	4
KKW „O“	9	8	4	4	6	7	4	5	6
KLD	3	4	11	9	1	3	3	5	8
Solidarita	6	6	3	4	3	6	8	6	3

A – důchodci; B – ženy v domácnosti; C – studenti; D – samostatně ekonomicky aktivní; E – zemědělci; F – nekvalifikovaní dělníci; G – kvalifikovaní dělníci; H – zaměstnanci bez univerzitního vzdělání; I – zaměstnanci s univerzitním vzděláním.

Pramen: Výzkum fy INFAS v den voleb (19. 9. 1993)

Jak je z patrné z tabulky 8, mezi důchodci vedla SLD, UD byla na druhém místě a PSL na třetím. Sympatie žen v domácnosti byly rozděleny mezi SLD a PSL, UD byla na třetím, ale KKW „Ojczyzna“ měla mezi ženami v domácnosti nemenší podporu. Volební chování studentů bylo úplně odlišné – mezi touto skupinou vedla zcela jasně Demokratická unie, na druhém místě byla SLD a na třetím KLD. Lidé ekonomicky samostatní podpořili především SLD, následovala UD a v menší míře KLD. Statkáři

volili především PSL, ostatní strany získaly od této kategorie voličů pouze omezenou podporu. Nekvalifikovaní dělníci preferovali PSL a ihned po ní SLD, KPN a KKW „Ojczyzna“ byla v této kategorii na třetím místě. Mezi kvalifikovanými dělníky byla nejpopulárnější SLD, na druhém místě byla PSL a ihned za ní KPN. Zaměstnanci bez univerzitního vzdělání volili především SLD, UD a UP. Mezi zaměstnanci s univerzitním vzděláním měla stejný politický vliv SLD a UD, na třetím místě byla UP.

V tabulce 9 jsou voliči vybraných stran rozděleni podle místa bydliště.

Tabulka 9. Struktura voličů podle velikosti bydliště (v %)

Vybrané strany	Velikost obce		
	< 10 tis. obyvatel	10-100 tis. obyvatel	> 100 tis. obyvatel
SLD	15	24	22
PSL	26	8	3
UD	8	14	18
UP	4	8	10
KPN	5	7	6
BBWR	4	5	7
KKW „O“	7	5	6
KLD	2	4	7
Solidarita	4	6	6

Pramen: Výzkum fy INFAS v den voleb (19. 9. 1993)

SLD má mnohem více územně rozložené voličstvo než UD, PSL a UP, ačkoli v jejím případě je počet příznivců na venkově nižší než v městských oblastech (na rozdíl od PSL, která má své politické klienty převážně v zemědělských oblastech). UD, UP, a KLD mají voliče převážně v městských oblastech a zvláště ve velkých městech.

Role církve

V politické analýze polské transformace nelze opomenout roli katolické církve. V období komunistického režimu splňovala církev – *nolens volens* – roli náhradníka politické opozice. V té době měl vztah mezi institucemi komunistického státu a církví pro celou veřejnou sféru rozhodující význam.

Komunistická strategie byla zaměřena na jedné straně na totální izolaci církve a její separaci od veřejného života, a na druhé straně na využití církevního vlivu na masy v případě většího sociálního neklidu.

I přestože katolická církev uspěla v obhajobě své nezávislosti, byla nucena po desetiletí působit v institucionálně nepřátelském prostředí (všechny veřejné instituce byly podřízeny – ať tak či onak – jednomu centru komunistické moci). Přes tento kontext církev zmenšila sociální atomizaci, otevřela se alternativním komunálním sdružením a nabídla alternativní axiologický řád. První návštěva Jana Pavla II. v Polsku v roce 1979 znamenala významný průlom ze sociální izolace a otevřela možnost veřejné komunikace. Po vyhlášení stanného práva se staly církevní instituce přirozeným úkrytem (a podporou) pro nejružnější občanské iniciativy, které v Polsku po vzniku Solidarity vyrůstaly v hojně míře. V tomto momentě se církev podle sociologických výzkumů stala institucí, která se těší nesmírné morální autoritě.

Po roce 1989 bylo možné zaznamenat rostoucí napětí mezi nově se rodící občanskou společností a církví. Církev začala učit jak žít a fungovat ve svobodném

Polsku. Po desetiletí byla omezována ve své aktivitě nepřátelským mocenským systémem a najednou všechna předchozí omezení zmizela. Církev na to reagovala jako balón, který není vystaven vnějšímu tlaku: začala expandovat. Veřejné debaty o interrupcích, výuce náboženství v školách, otevřená podpora církevní hierarchie pro specifické politické podmínky atd. omezily privilegovanou pozici církve jako morálního arbitra na pozici jedné z mnoha stran participujících ve veřejném diskursu. Ale proces učení byl – v případě církve – kratší než proces učení nové politické třídy.

V posledních volbách - narozdíl od těch předchozích - se církev neztotožnila s žádnou z politických stran, které kandidovaly do parlamentu. To mělo dva, pro pravici nepříznivé, důsledky. Za prvé, vzpomínky na krátké období církevní expanze donutily mnoho voličů (zvláště mladé a s vyšším vzděláním) přejít na levou část politického spektra. Za druhé, tradiční voliči konzervativní pravice nebyli dostatečně mobilizováni z důvodu vlažného přístupu církevní hierarchie k poslední volební kampani.

Situace po volbách

Po každých volbách se objevuje přirozená tendence k růstu nadějí vztahujících se k nepříliš vzdálené budoucnosti. Volební kampaně jsou – kromě jiného – otevřeným trhem pro výrobce nadějí. Poslední volby v Polsku nebyly výjimkou z tohoto pravidla. Povělební výzkumy veřejného mínění naznačovaly značné zlepšení obecné nálady polské společnosti. Například výzkum CBOS, provedený 20.-25. října 1993 na národním vzorku, ukazuje následující tendence [*Gazeta Wyborcza* 1993]:

1. počet těch, kteří věří, že „všechny důležité záležitosti v zemi jsou v dobrých rukou“, vzrostl;
2. počet těch, kteří věří v rychlé zlepšení své životní úrovně, také vzrostl, stejně tak jako počet těch, kteří definují současnou politickou situaci jako „dobrou“;
3. počet těch, kteří věří, že „nikdo ve skutečnosti nekontroluje vývoj událostí v Polsku“, poklesl, ačkoliv mají stále většinu (53 %);
4. nenastala žádná významná změna v hodnocení polské ekonomiky (jen 6 % lidí věří, že se ekonomika vyvíjí dobře a 2/3 mají opačný názor).

V sociálním vědomí je patrný jak vzrůst sociálních očekávání, tak současně pocit bezútěšného stavu ekonomiky; lidé chtějí lepší spotřebu, snadnější pracovní podmínky (zvláště zaměstnanci ve státním sektoru) a jistější život. Tyto představy jsou přirozeným důsledkem posledních voleb, obě vítězné strany je slíbily ve volební kampani.

Ekonomické nároky však nejsou o nic méně vážné než předtím. Je možné formulovat tezi, že jsou nyní dokonce vyšší, protože vyrostly z očekávání snadného průchodu obdobím transformace a z bezbolestné restrukturalizace ekonomiky.

Nová vláda bude brzy postavena před sérii protikladů, které – pokud nebudou řešeny – přinesou zklamání, pokles dosavadní podpory voličů oběma vítězným stranám a hledání nových politických alternativ. Na druhé straně, přístup k řešení těchto protikladů bude také pravděpodobně způsobovat vážné vnitřní napětí uvnitř současné vládní koalice.

Jaké jsou nejpravděpodobnější protiklady, kterým může být tvář v tvář postavena vládní koalice?

1. Jak udržet míru inflace pod kontrolou a současně zvýšit důchody a minimální mzdy?

2. Jak udržet míru inflace pod kontrolou a současně odstranit zvláštní daň (daň na abnormální vzrůst platů, známou jako „popiwek“) ve státních podnicích, kde růst platů není provázen paralelním růstem produktivity?
3. Jak zavést nízké úrokové sazby pro soukromé zemědělce a neznehodnotit polskou měnu?
4. Jak zvýšit platy ve státním sektoru a udržet hrubý deficit v limitu stanoveném Mezinárodním měnovým fondem?
5. Jak ochránit státní průmysl dovozními tarify a současně udržet ekonomickou soutěž?
6. Jak pokračovat v privatizaci, proti které se staví většina přívrženců vládní koalice?
7. Jak snížit nezaměstnanost a udržet viditelný a zdravý proces úpravy zaměstnanecké struktury podle kritérií tržní alokace?
8. Jak zmenšit nerovnosti a zachovat ekonomické svobody a ducha volného podnikání?

Jednoznačná odpověď je přirozeně věcí politického výběru. Jedna politická odpověď již byla dána současnou vládní koalicí: ano, budeme brát v úvahu vaše očekávání, ale ne všechna najednou; bude to dlouhý proces, měřitelný spíše na roky než na měsíce. Ale to je spíše taktika odkládající složitá, ale nevyhnutelná rozhodnutí, která – pokud budou jednou realizována – uspokojí pouze část současných stoupenců a zklamou jinou část.

Jednota současné vládní koalice bude také vyzvána k přijetí důležitých rozhodnutí, či zájmy budou prioritní a na úkor kterých očekávání? Skupinové zájmy voličů Polské rolnické strany (PSL) se mohou jevit jako protikladné k zájmům voličů Aliance pro demokratickou levice (například zájmy týkající se cen potravin nebo státní ochrany některých odvětví těžkého průmyslu).

Navíc, jednota Aliance demokratické levice se pravděpodobně sama podrobí zkoušce. Za poslední čtyři roky byla spíše izolovanou skupinou, která pracovala v politicky nepřátelském prostředí a byla v opozici. Za těchto podmínek byly integrativní síly mnohem silnější než disintegrativní diferenciaci politických rozhodnutí, zájmů a ekonomických priorit. Nyní tato diferenciaci strategického rozhodovacího procesu získala primární důležitost. Uvnitř Aliance demokratické levice můžeme rozlišit přibližně minimálně tři odlišné politické proudy: liberálně-reformistický, tradeunionistický a proud s prvky starého aparátu.

Zastánci liberálně-reformistického směru převažují v elitě této politické strany, přinejmenším v současné době. Představitelé tohoto směru preferují pokračování Balcerowiczova programu (který zahrnuje privatizaci), ačkoliv s některými menšími korekcemi, které by však nenarušily principy svobodného trhu.

Stoupenci tradeunionistického směru jsou pro silnou státní intervenci do ekonomiky a pro ochranu velké části státních zaměstnanců (zejména v průmyslových gigantech vytvořených centrálně plánovanou ekonomikou) a rychle rostoucí kategorii důchodců.

Prvky starého aparátu nejsou na centrální úrovni Aliance jasně viditelné, ale na lokální úrovni byly rozhodujícím faktorem volebního úspěchu této strany. Lze předpokládat, že proud „aparátčků“ bude usilovat o restauraci starých sítí vlivu především nejprve na úrovni lokálních komunit a teprve později na centrální úrovni.

Mezinárodní důsledky

Výsledky posledních voleb budou mít pravděpodobně vážné politické důsledky, které lze rozdělit do dvou skupin:

1. ty, které budou namířeny směrem k Polsku,
2. ty, které pocítí celý region střední a východní Evropy.

Obrat doleva v Polsku byl překvapením pro zahraniční pozorovatele, zvláště pro mezinárodní politické a finanční organizace. Vnímali Polsko jako tradičně konzervativní, katolickou a antikomunistickou zemi, v níž je významnější podpora pro postkomunistickou politickou formaci velice nepravděpodobná. I když v tomto klíčovém momentu transformace byly evidentní první symptomy ekonomického zotavení, mezinárodní ekonomické a politické instituce váhaly s podporou. Nepřetržitá snaha vlády Solidarity (a zvláště kabinetu H. Suchocké) usnadnila podmínky obchodu se západním společenstvím, povzbudila velký kapitál (který mohl vytvořit významný počet nových pracovních míst), aby investoval v Polsku, urychlil proces evropské integrace a vtělil země „Viszegrádu“ do západoevropského bezpečnostního systému. Všechny tyto snahy byly nyní zdvořile, ale rozhodně utlumeny.

Z důsledků, které se vztahují přímo k Polsku, lze očekávat následující:

1. více problémů a překážek v procesu vstupu do bezpečnostních struktur NATO,
2. delší cesta pro připojení k Evropskému společenství,
3. více zdrženlivosti co se týče politické integrace se Západem,
4. větší ochota mnohonárodnostních korporací umístit svá odvětví v Polsku (díky formálně větší stabilitě polského politického systému: současná vládní koalice sdílí bezpečnou parlamentní většinu),
5. větší ochota mezinárodních finančních organizací akceptovat polský náhled na věc, pokud bude garantováno pokračování ekonomických reforem,
6. vzrůst pokušení Moskvy znovu nastolit svůj politický vliv v Polsku a obnovit staré sítě ekonomické závislosti Polska na ruských dodávkách ropy, plynu a na jiných materiálech.

Následky, které mohou postihnout celý region střední a východní Evropy:

1. politická disintegrace již nyní slabé viszegrádské skupiny (která je více symbolická než reálná),
2. politické povzbuzení pro postkomunistické politické síly v jiných zemích regionu, který prochází těžkými etapami ekonomické transformace,
3. zvrát v ruské zahraniční politice, redefinice ruských strategických bezpečnostních priorit a obrat směrem k postupnému obnovení jaltské sféry vlivu,
4. rezervovanější přístup Západu směrem k celému regionu (dominance přístupu: „stůj a dívej se“, místo aktivní politiky zaměřené na stabilizaci nových demokracií střední a východní Evropy a stále zranitelných, mladých ekonomik v těchto zemích).

Přeložili a pro české vydání upravili Petr Plečický a Klára Vlachová

EDMUND WNUK-LIPIŃSKI vedl od roku 1977 do roku 1990 v Ústavu pro filozofii a sociologii Polské akademie věd oddělení pro výzkum sociální nerovnosti. Podílel se na výzkumech Polacy '88 a Polacy '90. V roce 1990 založil Ústav pro politická studia, jehož je ředitelem a vede

zde tým zkoumající politické systémy. Zabývá se kromě sociálních nerovností problematikou politického konfliktu a politické změny. Aktivně zasahuje do politiky, v nedávné minulosti jako člen volebního týmu Solidarity, nyní je politickým poradcem Demokratické unie.

Literatura

Gazeta Wyborcza 1993. č. 258/13371, 6. října 1993.

Kolarska-Bobińska, L. 1992. *Social interests and their political representation, Poland during transition*. Warsaw (mimeo).

Koralewicz, J. a M. Ziółkowski 1991. *Mentalność Polaków*. Warsaw: Institute of Psychology.

Kowalik, A. 1993. „Prognozy wciąż dobre.“ *Rzeczpospolita*, č. 246.

Kuczyński, P. 1993. „Praca wartością podstawową.“ *Rzeczpospolita*, č. 239.

Mokrzycki, E. 1991. *Dziedzictwo realnego socjalizmu a demokracja zachodnia*. Warsaw (mimeo).

Pakulski, J. 1988. „Social movements in comparative perspective.“ In *Research in social movements, conflict and change*, vol. 10.

Polska 1989 - 1993. Reforma gospodarcza. 1993. Warszawa: Centralny urząd planowania.

Przeworski, A. 1991. „Political Dynamics of Economic Reforms: East and South.“ In *Democracy and political transition*, ed by G. Szoboszalai. Budapest: Hungarian Political Sciences Association.

Statistical yearbook 1992. Warsaw: Central Statistical Office.

Sztompka, P. 1992. „Dilemmas of The Great Transition.“ *Sisyphus* 2(VII): 9-27.

Warunki życia ludności w 1991 r. 1992. Warszawa: Główny urząd statystyczny.

Wnuk-Lipiński, E. 1990. „Freedom or equality; an old dilemma in new context.“ In *Philosophy of social choice*, ed. by P. Ploszajski. Warsaw: IFiS Publishers.

Ziółkowski, M. (ed.) 1993. *Polacy wobec ładu postmonocentrycznego*. Warszawa: Instytut studiów politycznych PAN.

